

Několik poznámek o velení a správě husitských vojsk a o jejich snahách zmírniti válku.

Byl jsem požádán, abych napsal něco o organisaci vojska Žižkova, zvláště o jeho velení a správě, jakož i o jeho snahách zmírniti krutost války. Při dnešním poměrně malém probádání těchto otázek, možno jen seřaditi řadu někdy dosti nesouvislých poznámek k těmto věcem, nelze však podati žádného soustavného přehledu bez velkého studia pramenů.

1. Organisace vrchního velení husitského v době Žižkově.

Žižkovou dobou přestává definitivně starý způsob boje rytířského, kde rozhodovala o bitvě osobní statečnost jednotlivce, kde bitva skládala se z řady jezdeckých soubojů jednotlivců a menších hloučků, a kde bylo proto hlavním úkolem vůdcovým vybrati pro bitvu krajinu příhodnou k rozvinutí jezdeckého boje. V rukou Žižkových stmeluje se vojsko v pevný, ústrojně zorganizovaný a rozčlankovaný celek, podřízený jedině vůli svého velitele, který řídí celý boj. Tím se vrchní velení stává daleko důležitější, nežli v dobách dřívějších.

Základ pro vedení husitského vojska byl dán organisací husitských stran, neboť doba bezvládní a boje proti králi Sigmundovi nevytvořila jednotné organisace husitské. Celkem lze říci, že základem organisace husitského válečnictví jsou tři spolky městské: Praha, Tábor a města východočeská (Hradec Králové), z nichž každý kolem svého středu soustředil řadu drobnějších měst, která ovládal. Ke každému z těchto spolků připojila se dále ještě řada rytířů a pánů, z nichž zvláště drobné rytířstvo dalo husitům řadu schopných vůdců. Třebas největší část této husitské šlechty je u Pražanů, nacházíme ji také v dosti značném počtu i v obou organisacích ostatních, tábořské a východočeské. Tato poslední je vlastním výtvorem Žižkovým, když týž roku 1423 odešel z Tábora a založil si v severovýchodních Čechách novou organisaci Menšího Tábora či Orebitů, kteří po smrti Žižkově se nazývali sami Sirotky. Každá tato skupina měla svoje vojsko, složené z měšťanů a sedláků jako hlavního jádra, k nimž pak větší nebo menší měrou připojovaly se skupiny šlechticů, o nichž svrchu stala se zmínka. Vedle toho nejprve v Táboře, a podle tábořského vzoru po roce 1423 i u Orebitů, vytvořila se dobrovolnická stálá vojska, dosti četná, aby tvořila krystalizační jádra větších vojsk jen podle potřeby, v případě nebezpečství se scházejících.

Každá z těchto skupin měla svoje zvláštní velení. Začneme-li Tábořem, vidíme, že tu od roku 1420 jsou čtyři hejtmané (capitanei),

²² Srov. 25. čl. řádu Hodětínova: „Také, jakož jest rozkázáno, jakož vína, piva a jiné potřebné věci do vojsky mají vozeny a nošeny býti, příkazujem všem, aby těm, kdož by vozili nebo nosili, nebylo na cestách ani u vojskách bráno, ani kterakžkoli překáženo.“ —

z nichž jedním byl Žižka, který se proto píše nepřetržitě až do roku 1422 „správce lidu táborského v naději boží“ (*Capitaneus communitatis Taboriensium*). Mezi tyto čtyři hejtmany bylo táborské vojsko, jak se zdá, rozděleno tak, že každý měl jeho část, se kterou případně podnikal buď sám anebo s některým jiným hejtmánem akce zcela samostatné. V prosinci 1420 zemřel však jeden z těchto čtyř hejtmánů, Mikuláš z Husí, a místo jeho neobsazeno, takže zůstali nadále jen hejtmané tři. Když pak 1423 Žižka z Tábora odešel do východních Čech k organizaci Menšího Tábora, přestal býti také on hejtmánem nebo správcem táborských a z jeho podpisů mizí také toto označení. Žižka je nadále jen bratrem Janem Žižkou z Kalicha.

Přestal-li však býti rokem 1422 Žižka správcem bratrstva táborského, nepřestal tím býti vůdcem jeho vojska; naopak vidíme, že se velení tohoto polního vojska táborského spojuje na další dobu života Žižkova s velením polního vojska orebitského v jedné ruce.

Vedle něho však je ještě v této době hejtmán polního vojska táborského Jan Hvězda z Vicemilic, a jednou dobou i hejtmán domácího vojska táborského Bohuslav ze Švamberka.

V Praze nebylo takové přesné vojenské organizace jako na Táboře nebo u bratrstva Orebského. Také tu však při bouřlivých dobách skoro stále měli hejtmany nad vojskem. V době Žižkově podle Tomka roku 1420 (květen—listopad) byl hejtmánem tím na Starém městě pan Hynek Krušina z Lichtenburka, od 19. října 1421 do února 1422 Jan Hvězda z Vicemilic a od 19. října 1421 do 9. února 1422 pan Hašek Ostrovský z Valdsteina. Na Novém městě se připomíná podobný hejtmán teprve až po době Žižkově.

Vedle toho Pražané, Táboři i Orebité měli své hejtmany ve všech městech ke spolku jejich patřících.

Pod těmito různými hejtmany a správci scházely se pak husitské sbory vojenské v případě nebezpečení dchromady v jediný celek, ale k nim připojovaly se pak od případu k případu i oddíly husitské šlechty, snad podle kraje také pod nějakými hejtmany. Tomuto dosti pestrému sboru vojenskému velel pak, pokud sbor ten postupoval jednotně, pravidelně Žižka, spíše svou autoritou a vřehlasem, nežli nějakým ujednáním. Jak se zdá, po prvé v této úloze vůdce celého husitského vojska vystoupil Žižka při obležení Prahy křižáky (1420). Význam Žižkov pak v následujících dobách rychle stoupal. Na sněmě v Čáslavi r. 1421 zvolen jest proto mezi 12 vladaři zemskými. — V čele jednotného husitského vojska ocitl se Žižka zase až po svém královském vjezdu do Prahy 1. prosince 1421, pokud vedl voje ty vítězně ke Kutné Hoře a Německému Brodu. Zdá se, že toto náčelnictví Žižkovo tehdy trvalo delší dobu, neboť Žižka se na začátku roku 1422 nejednou píše „správce obcí české země příchýlných a plnicích zákona božího v naději boží“. Do tohoto vývoje rušivě zasáhl asi příchod Sigmunda Korybuta na jaře roku 1422, který se psal sám „nejvyšším správcem zemským“ a se kterým podle pozdějšího ujednání — přes počáteční nevůli mezi oběma — Žižka chtěl se svou obcí táborskou „ve věcech řádných“ spolupůsobiti. Korybutova epizoda končí odvoláním jeho v prosinci r. 1422.

Rok 1423 a 1424 vyplňuje se domácími pŭtkami, kde nemůžeme k jednotnému velení nijak dojiti. Větší výprava Žižkova z této doby je roku 1423 na podzim přes Moravu do Uher. Nemáme však zpráv, jakému vojsku stál v čele; zdá se, že jen táborskému a orebitskému, neboť s Pražany a šlechtou nežil tehdy již valně na dobré noze.

V létě 1424 došlo pak z těchto sporů až k výslovnému boji, který skončil porážkou Pražanů u Malešova a příchodem Žižky před Prahu k Libni. Tehdy byl Žižka v čele obou bratrstev, táboorského i orebitského, a s nimi byli i Žatečtí, Lounští a jiní. Smírem před Prahou uzavřeným ocitá se Žižka krátce před svou smrtí zase v čele celého husitského vojska, se kterým táhne na Moravu. Na pochodu tom u Příbyslavi umírá.

Nelze tedy ani v době Žižkově mluvit v pravém slova smyslu o jednotném husitském velení tohoto slepého hrdiny; neboť i v této době Žižka vlastně skutečným vůdcem celého vojska husitského byl pouze dvakráte: v boji u Německého Brodu a na poslední výpravě na Moravu.

Po smrti Žižkově vrchního velení pak zase není. Jsou tu jen velení jednotlivých složek: Pražanů s pány, bratrstva táboorského a sirotčího (orebitského). V posledních obou pak zase vyskytují se hejtmánové vojsk domácích či městských a hejtmánové vojsk polních. Mimo tyto hejtmány jsou tu však v některých dobách i společní správcové celých bratrstev, jakými byli od bitvy u Ústí 1426 na Táboře Prokop Holý a u Sirotků od počátku roku 1428 kněz Prokůpek, oba až do nešťastné bitvy u Lipan (30. května 1434).

2. Správní a soudní organisace Žižkova vojska.

Ještě hůře nežli o velení a jeho organisaci lze psát o správní a soudní organisaci husitského vojska. Lze tu říci jen několik málo příspěvků.

Soudnictví ve vojsku měli hejtmánové, v důležitých hrdelních otázkách celá obec polní, jak nám ukazuje § 6. řádu Žižkova, podřizuje všechny členy vojska bez rozdílu stavu této jednotné pravomoci.

Dělení kořisti jest věcí starších a také jejich pravomoc vztahuje se na osoby všech stavů stejně (§ 7. řádu Žižkova). Zatajení kořisti trestá se při tom jako zlodějství smrtí.

Z téhož řádu § 9—11 vidíme, že ve vojsku Žižkově stihány jsou — zase zvláště se zdůrazňuje, že bez rozdílu stavů — všechny zločiny: zabítí, ranění, krádež, loupež, rušení míru ve všech způsobech, dále však také opilství, lání, smilnění a cizoložení, čili jak se to shrnuje dále v § 12. řádu, Žižka chce „ze všech neřádův trestati i bítí, trestáním honiti, mrskati, bítí i zabíjeti, stínati, všeti, topiti, pálení i všemi pomstami mstíti, kteréž pomsty na zlé slušejí vedle zákona božího, nižádných osob nevyjímajíce ze všech stavův, mužského i ženského pohlaví.“

Přibereme-li si k tomu dále vojenský řád Jana Hájka z Hodětína v jeho druhé husitské podobě, vidíme, že jsou v husitském vojsku ještě některé další orgány správní.

Především vojenský písař, jenž jest pomocným orgánem hejtmánovým ve věcech soudních. Dle čl. 27. řádu Hájkova jest jeho věcí na obviněné právem sáhnouti a k hejtmánům je přivésti. Má tedy moc policejní. Zúčastňuje se dělení kořisti (čl. 29.), vyplácí žold (§ 31), ohledává jednou v měsíci zbroj a samostřily (§ 32).

Dále uvádí řád Hájkův (čl. 4.) rychtáře vojenského, o jehož pravomoci nepovídá nám však nic více, nežli, že jest jeho povinností stíhati „zlé ženy“.

Konečně i „setník, padesátník a rotymajstr“ (čl. 31) mají jistý úkel správní potud, že je povinností jich podržené své čtyři řádně přihlásiti písaři k žoldu.

3. Snahy vojska Žižkova po zmírnění krutosti války.

Válka středověká byla vždycky hodně krutá, a neměly si tu mnoho vyčítati navzájem různé tehdejší národy. Doba válek husitských samých jest dobou krutých a bezohledných válek, kterýžto ráz vtisknut byl době husitské způsobem boje křížáků, který potom teprve od husitů byl napodobován. Něco nesl s sebou také nový způsob jednotné bitvy místo dosavadních soubojů bitevních, kde mohl vítěz po případě spokojiti se zjetím přemoženého odporce. Nová taktika přinesla s sebou zásadu, že nikdo v boji nemá býti živěn, to jest průběhem boje nesmí býti ani jímáno ani kořistěno. Teprve když boj jest definitivně rozhodnut, dovoleno a možno jest zajímaní poražených a kořistění jich věcí.

Druhou věcí přispívající ke krutosti války bylo zásobování vojska, které se dalo na nepřátelském území vesměs na útraty tohoto území, kdežto na přátelském mělo se bráti jen „dle skromné potřeby“, nebo, jak výslovně Hájek praví (čl. 8.), jen „skromný pokrm a obrok“; co nad tuto dovolenou míru je vzato, je loupeží (čl. 41.).

Husité však svými řády snažili se vesměs kruté výstřelky tohoto celkového systému obmeziti na míru nejmenší. Snad nejlépe celkový ráz těchto snah zachycen jest usnesením synod tábořských, které v českém překladě Tomanově praví: „aby nepřítel v boji jen z nutnosti a nikoli z vůle byl zabijen; že pak naskrze od bojujících vyloučena býti má škodolibost, krutá mstivost, nemírná a nepřekonatelná chtivost výtržnosti a žádost loupeže, a co je tomu podobného, jak svatí doktorové v zákoně věrně založení vysvětlují a vykládají; že pak ve válkách, třeba spravedlivých, cizí věci nemají býti lakomé brány, kaženy ani škodlivě dotýkány a lid nevinných a věrných nemá býti utiskován.“

Tyto myšlenky najdeme v obou husitských řádech rozvedeny podrobněji. Jde tu především o zákaz svévolného pálení, které je již v řádu Žižkově (čl. 3) a opakuje se také u Hájka (čl. 19), kde na překročení jeho stanoven jest trest smrti. Také násilí panně učiněné trestán jest hrdla zbavením (Hájek čl. 5). Vybíjení klášterů, kostelů a oltářů stihá se utětím ruky, a kdyby při tom hostie zneuctěny vzala — smrtí (tamtéž čl. 6—7). Zakázáno však také svémocné holdování selského lidu (Hájek čl. 18), které v tehdejší době zvláště bylo tíživým.

Všeobecné tyto předpisy doplňuje však také několik drobnějších předpisů, kterými poskytnuta jest zvláštní ochrana mlýnům (Hájek čl. 40), rybníkům (čl. 43) a včelám (čl. 35). Zvláštní ochraně těšilo se však také to, co ženy v uzlicích vynesly a na nich nebo při nich usedly. Kdo by jim toto vnesené vzal, byl stihán jako loupežník. Tímto způsobem zvláště při dobytí měst bylo postupováno.

Husité skutečně se snažili mnohými a všelijakými způsoby krutost války zmírniti. Nebylo jejich vinou, že se jim to vždy nepodařilo. Je však charakteristické, že žádné z těchto ustanovení o zmírnění krutosti válečné nedostalo se do žádného německého řádu, ač řády ty obsahově o české řády se opírají.